

Олег Михайлов

ГРАЖДА

(Карпатська бувальщина)

Дійові особи:

СТЕФАНІЯ
КАТЕРИНА
ВАСИЛЬ

ГОЛОСИ
ТІНІ

Дія відбувається на Закарпатті у середині 20 століття.

I. ТУМАН

Старі будинки — найкращі оповідачі. Люди про це не знають, тому не слухають. І дарма. Це допомогло б уникнути багатьох помилок. Якщо люди і прислухаються до будинків, то найчастіше вже пізно — нічого змінити не можна. Залишається лише полинути у спогади. Почути дім будь-хто зможе. Потрібно лише заплющити очі та затримати дихання. Спершу може здатися, що нічого не відбувається. Чути тільки ваше серцебиття. Але потім до нього додаються звуки. Це може бути тихе шарудіння, скрип, чийсь шепіт чи зітхання, потім раптом чути легкі кроки. І голоси...

— Давай їх у мамцину скриню сховаємо.

— А раптом зазирне?

— Тоді куди? За божницю?

— Там у дедика схованка. Враз знайде.

— Казав же, на дворі треба сховати.

— Це все одно, що викинути. Ні, якщо ховати, то тут.

— Чому це?

— Прийде до нас у гражду Ілько Ліпей. Дедик його одразу до святкової хати запросить, як дорогого гостя. І тут ми з тобою такі. «Вуйко, ми для вас патронів назбирали».

— А якщо дедик питає де?

— Скажимо, що у старому австрійському окопі.

— Він заборонив туди ходити.

- А ми скажемо, що випадково.
- Так він і повірить. Надає по сраці.
- Зате Ліпей дві крони за один патрон платить.

- Ану киш! Киш звідси! Пішла геть!

І все зникло. У величезному напівпорожньому домі, з якого, здається, пішли або вигнані навіть тіні забутих предків, тільки жінка шугає курку, яка бозна-як прокралася в зачинену святкову хату.

Жінка робить кілька невпевнених кроків. Зупиняється, не наважуючись пройти далі. Адже колись дуже давно, в іншому, зовсім іншому житті ходила вона тут газдинею. Куди все поділося?

Жінка оглядається навколо. На стінах темні плями від великих ікон, що висіли там колись. Тепер на місці, з якого колись дивився на всіх строгий образ Христа, висить портрет вусатого чоловіка з люлькою. Але він... дрібніший, чи що. Достобіса дрібніший за Христа. А інші людиці на портретах так і зовсім дріб'язок. Ні імен їхніх, ні облич у пам'яті не лишилося.

Жінка довго дивиться на вусаня. Потім плює у його портрет. Тут же злякано озирвається — нікого. Осмілившись, вона йде до старої різьбленої скрині, відкриває її. Всередині порожньо, ніякого багатства, скриня забита жовтими газетами. Жінка бере кілька газет згори і несе їх до довгого столу, за яким у колишні хлібосольні часи перебуло багато народу. Відкриває першу, навмання. Читає, беззвучно ворухачи губами. Ось щось її розсмішило. І вона вже читає вголос.

ЖІНКА. «Найвеличнішим надбанням нашої партії є її ідейні скарби». Правильно, інших скарбів нема, все вигребли. «Як сонце серед ясного дня, ідеї партії, ідеї марксизму-ленінізму освітлюють нам шлях». Теж правильно, більше й освітлювати нічим, гас у лавку другий місяць не ввозять. «У нашій країні злилися воедино дві великі сили — народ і комунізм». Злилися, еге ж, так присмокталися до народу — не відірвати. *(Кидає газету, бере іншу.)* Ось тут веселіше. «Назавжди пішов від нас найвелишій геній сучасності, великий учитель світового комуністичного руху, соратник безсмертного Леніна — товариш Йосип Сталін». *(Звертається до портрета.)* Ось як тебе величає Мао Цзе-Дун. А ти що? Висиш у нашому присілку і вусом не ведеш. *(Бере іншу газету.)* «Останні вісті». Цікаво. «В Берліні звільнив суд від вини і кари тих грузинів, які пустили в обіг багато фальшивих більшовицьких грошей, щоби тим способом підтяти сили більшовицької влади і довести до osvobodження Грузії. Про це ми писали». Писали, хіба? Я не читала. Що це за газета така? Назва відірвана. *(Читає далі.)* «Свята присяга! Село Саранчуки присягло, що не буде пити горівки. Присягло 750 осіб, господарі й молодіж. Присягу провів отець О. Кордуба». Тато, це ж про тата написали! Це...це... Дай Бог пам'яті... Тридцятий рік. Тут ще фотографія має бути. Моя фотографія. *(Шукає і знаходить.)* Ось! «Аматорський гурток при читальні «Просвіта». Співали в хорі, їздили з виставами по селах. Щонеділі була музика...

Силиться знайти себе на старій вицвілій світлині в газеті. Знаходить. Гладить папір.

Дівчатко моє, дівчаточко... Бідолашне моє. Що ж з тобою сталося?.. Пам'ятаєш, як ти співала?
(Намагається співати.)

На нім сорочка, як сніг біленька,
Як сніг біленька, як лист тоненька...

Дістає з-за пазухи маленьку пляшечку, відсorbує.

І щоб ти знав, тату. Піло все село. І твоя донька потім також навчилася.

З боку хороми (коридору) чути гуркіт.

ЧОЛОВІЧИЙ ГОЛОС. Стефанія! Стефа!

Жінка здригається, зіщулюється від звуків голосу. Ховає пляшку.

СТЕФАНІЯ. Тут я, тут! Це ти, Василю?

У святкову хату спиною ввалюється чоловік, який тягне волоком якийсь великий довгий пакунок.

ВАСИЛЬ. А ти на когось іншого чекала? *(Кидає ношу, розпрямляється.)* Ось ти де. Розкрилася!
Хто завгодно в гражду увійти може. І світло горить, мов маяк.

СТЕФАНІЯ. Туман з полонини йде. Боялася, що ти дорогу знайти не зможеш.

ВАСИЛЬ. Допоможи мені. Важка.

СТЕФАНІЯ. Що це? Куди?

ВАСИЛЬ. На стіл давай.

Удвох вони перекладають пакунок із підлоги на стіл. Коли ноша опиняється на столі, з пакунка долинає слабкий стогін.

ВАСИЛЬ. Жива. Думав, не доведемо. Дільничий за лікарем поїхав.

СТЕФАНІЯ. Хто це, Василю?

ВАСИЛЬ. За документами, що з нею були, це вчителька наша нова. З туману вискочила й просто під коня. Як тільки живою лишилася. Ми з дільничим на віз її загрузили, в село везти побоялися, раптом не доведемо, ну і вирішили до нас поки що. Ти це... Подивися, як вона? Тобі, по-бабськи, зручніше її роздягати.

Стефанія підходить ближче, звільняє вчительку від ліжника, в який вона загорнута. Оглядає. Обмацує.

Поки це відбувається, ми маємо час роздивитися героїв.

Ці двоє зовсім не створені один для одного, але все ж таки з якоїсь причини разом. Чоловіка звать Василь. Друга світова війна закінчилася майже десять років тому, але він продовжує носити радянську військову форму без відзнак. Хіба що в урочисті дні надягає зверху піджак. Або от іще. Українських патріотів в околиці немає вже років зо два, але Василь продовжує ходити з наганом, а за поясом у нього завжди пара гранат. Ці риси не відображають сутності, але в чому єство Василя, боюсь, не знає навіть він сам.

Стефанія старша за нього. Не набагато, але старша. Не стара. У ній нібито померла жива жінка, залишилася тільки тінь, але якщо придивитися, то можна побачити, якою гарною вона була ще зовсім нещодавно. А потім щось сталося. Так буває. І наче жінка не змінилася, а краси як не було. І ще ця її звичка постійно кутатися, закривати груди, ніби вона боїться застудитися. Ну і п'є, звісно.

Проте, боюсь, я не зміг пояснити, чому ці двоє разом. Та вони й самі не знають.

СТЕФАНІЯ. Переломів не бачу, синці тільки, садна.

ВАСИЛЬ. В лісі, мабуть, блукала. Заблудилася в тумані.

СТЕФАНІЯ. А от жар сильний, прямо горить вся. *(Завмирає.)* Василю, та у неї воші! Одяг аж ворухиться. Чи бува не тиф?

Василь відскакує від столу.

ВАСИЛЬ. Ти це... Давай тут сама тоді. Ну, ти знаєш... А я в цьому не помічник. Піду лікаря зустрічати.

Як тільки Василь виходить із кімнати, Стефанія починає швидко і методично обшукувати одяг вчительки. Обмацує кожен шов. Але нічого не знаходить.

Коли Стефанія починає розплітати косу вчительки, та тихо стогне. У косі виявляється маленька записка. Стефанія читає її, потім рве на дрібні шматочки і ховає до кишені. Вона схилиється над вчителькою, дістає свою заповітну пляшечку і вливає її вміст у рот вчительці. Та робить кілька ковтків, кашляє, приходить до тями. Стефанія допомагає їй підвестися на столі. Ми бачимо, що вчителька — зовсім молода дівчина.

СТЕФАНІЯ. Чуєш мене? Хто ти? Хто ти? Говори!

ДІВЧИНА. Я — Ставничка Катерина...

СТЕФАНІЯ. Брешеш! Хто ти така? Відповідай мені!

ДІВЧИНА. Катерина. Ставничка. *(І вона знову провалюється в забуття.)*

Пауза.

СТЕФАНІЯ. Ні, ти не Катерина Ставничка.

Темрява.

II. ВОГОНЬ.

У темряві вітер, шум дерев, скрип снігу під ногами.

ЧОЛОВІЧИЙ ГОЛОС. Хлопці! Не бійтеся мене. Стійте! Не біжіть. Ви самі тут? Ну? Чому мовчите?

Дитяче перешіптування:

— Це не жандарм.

— На світована теж не схожий.

— Раптом це сам Ілько Ліпей? Він, кажуть, обличчям, як циган.

— Цей теж чорний. І з крісом.

— Вуйко, ви Ілько Ліпей?

ЧОЛОВІЧИЙ ГОЛОС. Він самий. Йдіть до мене. Ну! Хто з вас найсміливіший?

Скрип обережних кроків.

Раптовий крик одного з хлопчиків:

— Біжи, біжи, Іванку!

Звуки боротьби.

- Відпусти мене! Пусти! А-а-а-а-а-а!

З криком прокинувся Василь. Він у гражді, на печі, поруч спить Стефанія. Або вдає, що спить, не розібрати.

Василь спускається вниз. П'є воду. Сідає на лаву. Важко дихає.

ВАСИЛЬ. Знаю, що не спиш.

СТЕФАНІЯ. Не сплю.

ВАСИЛЬ. Розбудив тебе.

СТЕФАНІЯ. Звикла.

ВАСИЛЬ. Та ось, розумієш... Сон поганий.

СТЕФАНІЯ. А коли вони хороші були?

ВАСИЛЬ. Та були, мабуть. Колись. Не пам'ятаю.

Мовчать.

Василь підводиться, йде до дверей.

СТЕФАНІЯ. Ти куди?

ВАСИЛЬ. Піду перевірю. Як вона.

СТЕФАНІЯ. Налякаєш.

Василь зупиняється, ніби не знаючи, що робити далі, про що говорити.

СТЕФАНІЯ. Йди спати.

ВАСИЛЬ. От що ти за баба, Стефа?! Інша б ревнувати стала. А ти...

СТЕФАНІЯ. Хто я тут, щоб ревнувати? Не дружина, не любаска. Любасок кохають. А я так.

Пауза.

ВАСИЛЬ. Схожу, таки. Неспокійно чомусь.

СТЕФАНІЯ. Не можна їй у домі лишатися. Ти сам це знаєш.

ВАСИЛЬ. Це вже як лікар вирішить.

СТЕФАНІЯ. Він же заїжджав сьогодні. Здорова вона. Кобила. Може перебиратись. Їй, як вчительці, кімната при школі має надаватися. От хай собі і їде.

ВАСИЛЬ. У селі розкажуть, що із минулою вчителькою стало.

СТЕФАНІЯ. Їй і так розкажуть. Не дорослі, то діти. Шила в мішку не сховаєш.

ВАСИЛЬ. Все одно. Нехай ще поживе.

СТЕФАНІЯ. З вогнем граєш.

Вбігає Катерина. Голова у неї обстрижена після тифу.

КАТЕРИНА. Ой! ...Газда! Газда!

ВАСИЛЬ. Йо.

КАТЕРИНА. Там... там...

СТЕФАНІЯ. Та говори до ладу.

КАТЕРИНА. У горах заграва. Пожежа!

Василь вискакує з хати.

Мовчання.

Стефанія кидає Катерині свій кептар.

СТЕФАНІЯ. Прикрийся.

Повертається Василь.

ВАСИЛЬ. Сіно у горах горить. Підпалив хтось.

Стефанія тихо сміється.

ВАСИЛЬ (*одягаючись на ходу*). Я у село. Треба людей піднімати. (*Виходить*).

СТЕФАНІЯ. Як ти тільки угледіла.

КАТЕРИНА. Не спалося.

СТЕФАНІЯ. Тут усім погано спиться. Звикнеш.

КАТЕРИНА. Ваша правда. Коли лежала непритомною, весь час чиюсь присутність відчувала.

СТЕФАНІЯ. Я за тобою ходила, як за дитям. Ти зовсім безпорадною була.

КАТЕРИНА. Ні, це інше. Вас я завжди впізнавала. У вас руки холодні. Я їх щоразу як порятунку чекала. А це був чоловік.

СТЕФАНІЯ. Чоловік? Ти впевнена?

КАТЕРИНА. Не знаю. Іноді ніби тінь майне, а іноді ніби силует покажеться.

СТЕФАНІЯ. Дурниці.

КАТЕРИНА. Ні, це правда. Не одна я була. Був чоловік.

СТЕФАНІЯ. Звідки йому взятися? Василь вдома не буває, все в колгоспі газдує.

КАТЕРИНА. Він ночами приходив. А потім перестав.

СТЕФАНІЯ. Чужих тут нема.

Пауза.

КАТЕРИНА. Лікар сказав, я здорова. Я й справді здорова, мені в село треба. В школу.

Навчальний рік уже розпочався.

СТЕФАНІЯ. Газда велить, щоб ти тут поки що жила. Нема чого тобі в село перебиратися.

КАТЕРИНА. Так звільнять же за прогули. Іншу вчительку надішлють.

СТЕФАНІЯ. Охочих мало. Ми і тебе трудно з району випрошували. Раніше у нас одна вчителька на два села була. Три дні у нас у Горобинному, а три — у Лозянському. Мосту через річку не було, під час повені занять у школі не було. Потім вчительки не стало, навчання і припинилося.

КАТЕРИНА. Куди ж поділася вчителька?

Стефанія не відповідає.

Мовчання.

КАТЕРИНА. Я знаю, що ви мені не раді. Відчуваю. Збагнути тільки не можу, чим не догодила.

СТЕФАНІЯ. Не люблю самозванців.

КАТЕРИНА. Як це розуміти? Ви ж бачили мої документи. Я Катерина Ставнича.

СТЕФАНІЯ. Знала я Катерину. Добре знала. Вона навчалася у Яворові в Учительській семінарії. Взяли без іспиту, бо у школі отримала похвальну грамоту. Жила у монастирі Сестер Василянок.

КАТЕРИНА. То ви вчителька?

СТЕФАНІЯ. Я монашка. Колишня. Бога відмінили. Чула?

Пауза.

КАТЕРИНА. Ви тепер мене видасте?

СТЕФАНІЯ. Кому? І навіщо? Дільничому нашому? Щоб він «малинових» сюди привіз? Ні. Розповідай, хто така. І брехати не смій. Я за життя стільки брехні наслухалася... Втомилася від неї.

КАТЕРИНА. Червону армію у нас зустрічали квітами. А вже через півроку почалися арешти й вивози. Страшно взялися за нас москалі. Із села забрали кількох молодих хлопців, серед них були два мої брати. І стрийко. Його дружина тоді була вагітна, коли народила, то повезла йому до міста передачу. І підписала: «Від сина». Відповіді не отримала. Потім якось довідалися, що всіх трьох розстріляли. У нас забрали все, з чого ми жили. Батька вважали неблагонадійним. Потім заарештували. Потім повернули, але прийшли нас вивозити до Сибіру. Я тоді була в підпіллі, багатьох наших хлопців і дівчат уже заарештували. Ось я й вирішила...

СТЕФАНІЯ. Ти вирішила поїхати з батьками на заслання, щоб не заарештували за підпільні діла?

КАТЕРИНА *(не відразу)*. Я злякалася. Мені було п'ятнадцять.

СТЕФАНІЯ. Ну і як? Заслання сильно краще?

Пауза.

КАТЕРИНА. Батько помер дорогою, не витримало серця. Не дали поховати, викинули з вагона, як мішок зі сміттям. Залишились ми з мамою. Голод не давав жити. Ніхто не одружувався і не народжував дітей. Одного разу почули, як хтось грає на баяні. Мама мені каже: «Йди трохи поскачи». А я лишень думала, що б поїсти. Потім мама захворіла, весь час просила картоплю. Я пішла до місцевих татар і виміняла свій плащ на пару картоплин. Зварила мамі. А вона доторкнулася, понюхала і вмерла. Так я лишилася зовсім одна. Коли Сталін здох — втекла. Втрачати було нічого.

Пауза.

СТЕФАНІЯ. Думаєш, пожалію?

КАТЕРИНА. Я нічого не думаю. Розповіла як є.

СТЕФАНІЯ. От і не думай. Усі втрачали. Не ти одна. Стільки життів перекривлено. І не виправиш. Душою люди покалічилися. Злі, хворі душі.

КАТЕРИНА. Неправда! Учениця ваша іншою була. Вона єдина, хто не прогнав, коли із Сибіру повернулася. Життя врятувала під час облави. Піджак мені свій віддала та документи. Сказала Катериною Ставничею представитися, якщо зловлять. А сама кадебістів за собою увела. Відстрілювалася. Останню кулю собі лишила.

Мовчання.

СТЕФАНІЯ. Гарзд, живи поки що. Тільки добре живи.

КАТЕРИНА. Я добре живу.

СТЕФАНІЯ. Ні, ти ще навіть не починала.

Темрява.

III. ВОДА

У темряві дівочі голоси:

— Ти любила колись по-справжньому?

— Ну так. Трішки.

— Значить, не любила.

— А ти?

— Його звали Василько. Хлопець із мого села. Теж навчався в Учительській семінарії, тільки у Львові. Зустрічалися на канікулах: то в читальні «Просвіти», то на виставах, то в церкві. Як він мене оберігав, як ніжно до мене ставився. Вперше поцілував через рік після знайомства. Я той поцілунок «несла до хати», їсти не могла.

— А потім?

— Потім його вбили. Ми обидва були у підпіллі. Його немає у мене така туга без нього на цьому світі. Така туга, Мавко, якби ти тільки знала! Які він мені листи писав, я пам'ятаю їх назубок. «Дороженька пестра квіточко, я хотів би зірвати тебе й прикрасити своє зболіле серце, відпочіти. Неповоротність мого пера до того, що не хочу писати, але мушу сказати: Дівчино, де ж Ви такі взялися?» *(Пауза.)* Де ж ви взялися, суки? Звідки вас стільки?

Стріляє.

Здалеку чути постріли у відповідь.

— Біжи, Мавко! Біжи! Я їх за собою уведу!

Постріли перетворюються на один суцільний гуркіт.

Це Стефанія та Катерина «жмакають» на маглівіці у цебрі теплу білизну, яку перед цим золили, викручують її та складають, щоб потім нести на річку — вибивати праником та полоскати.

СТЕФАНІЯ. У Львові при німцях хтось хотів заробити — давав розводити на собі вошей. Пускали комах на тіло. Вони смоктали кров, ставали кругленькими. Тоді з них робили вакцину проти тифу. Дуже багато бідних так заробляли у війну. Усі про це говорили. Мені тоді здавалося, що нижче за це людина опуститися вже не може. Все, баста! Це остання сорочка. Полоскати вже вранці будемо. Рано тебе підніму.

КАТЕРИНА. Нічого, я до всього звична.

СТЕФАНІЯ. Ну, тоді роздягайся.

КАТЕРИНА. Навіщо це?

СТЕФАНІЯ. Митимемо тебе.

КАТЕРИНА. Прямо тут?

СТЕФАНІЯ. Гуцулки завжди у цебрі миються. Думаєш, чому у них усіх коси такі гарні? Тому що волосся в лузі миють. Луг — це якраз вода з попелом, у якому ми одяг золили. Залазь, поки зовсім не охолола.

КАТЕРИНА. А ви?

СТЕФАНІЯ. А я іншим разом.

КАТЕРИНА. У цебрі двом місця вистачить.

СТЕФАНІЯ. Ні я сказала! Не буде цього!

Катерина роздягається, залазить у цебро.

Мовчання.

Чути лише плюскіт води.

КАТЕРИНА. Ви вибачте, якщо я щось не так сказала.

СТЕФАНІЯ. Ти мене пробач. Не хотіла тебе лякати. Калічка я. Не можна на мене дивитися.

КАТЕРИНА. Ви? А мені здається, ви дуже вродлива жінка. Я щодня вами милуюсь.

СТЕФАНІЯ. Скажеш таке. Де вона – та краса? За водою сплила.

КАТЕРИНА. Я б хотіла бути такою, як ви.

СТЕФАНІЯ. Такою? Такою? Такою ти хотіла бути?

Стефанія задирає сорочку і показує Катерині свої груди. Точніше – страшні шрами там, де вони були.

СТЕФАНІЯ. Бачиш красу? Як тобі?

КАТЕРИНА. Хто це з тобою вчинив?

Пауза.

СТЕФАНІЯ. Знаєш, що таке «грушки»?

Катерина хитає головою.

СТЕФАНІЯ. У мене був чоловік. Старий уже. Перша дружина померла. Весь час народжувала. От одного разу не народила. Він потім до мене посватався. Багатий був. Дуже багатий. Батько погодився, хоч вони ровесники були. Чоловік у Хуст їздив, до Августина Волошина. Одного із синів у Карпатську січ віддав. А коли в тридцять дев'ятому мадяри до нас прийшли, то старий дурень дістав зі схованки кріс і пішов воювати. Вбили, звісно. Принесли його в гражду, поклали на лаву. Стали люди із села приходити на посижіне, затіяли ігри та забави. Це звичай такий. Лежить небіжчик посеред хати, а тут люди так граються, що аж підлога під труною хитається. Тільки на цей раз ігри були інші. Місцеві хлопці чоловіка ненавиділи. І все це зігнали на мені. Сказали, щоб цицьками їх більше не дражнила. Цицьки мої їм очі кололи. От і відрізали. У чоловіків завжди так: немає цицьок — немає спокуси. А мадяри навіть розбиратися не стали, тільки відвезли в Хуст, до лікарні. Звідти мене батько забрав. Коли оговталася, то до Яворівського монастиря відправив. Не потрібна йому була дочка без цицьок. І ось з того часу я не жінка.

КАТЕРИНА. А хто ти?

СТЕФАНІЯ. Не знаю. *(Сміється.)* Богинка, що дітей краде. Люди у селі мене ненавидять. Давно б виселили, та Василь не дає. Його вони бояться. Слабкі. І ще дільничий у коханні зізнається, заміж кличе. І то, тому що східняк.

КАТЕРИНА. Навіщо ти повернулася сюди?

СТЕФАНІЯ. Гори ці покликали. Кричали так, що спати не могла. От і Василь повернувся, хоча йому тут теж багато болю зробили.

КАТЕРИНА. Я не зроблю тобі боляче. Йди до мене. Холодно. Ти замерзла зовсім.

І Стефанія несміливо йде, опускається у воду поруч із Катериною.

Мовчання.

Катерина бере руку Стефанії у свою.

КАТЕРИНА. Які у тебе все-таки руки дивовижні. *(Кладе руку Стефанії собі на груди.)*

Пальці Стефанії торкаються соска, опускаються нижче — на живіт.

І зупиняються.

КАТЕРИНА. Чому ти зупинилася? Щось не так?

СТЕФАНІЯ. Все не так. Ти не така. Я не така. Не така, не можна, не можна, не можна! Іди. Забирайся! Пішла геть!

*Катерина вискакує з цебра, хапає сорочку і тікає.
Стефанія люто б'є кулаками по воді. На всі боки летять бризки.
Заходить Василь.
Побачивши його, Стефанія завмирає.
Мовчання.*

ВАСИЛЬ. З ким це ти тут воюєш?

СТЕФАНІЯ. З духами. У цій гражді повно злих духів. Лізуть з усіх боків.

ВАСИЛЬ. Ти ось що. Ти скажи цим духам... За сіно, що згоріло, тягали мене в район. У КДБ. Дуже там цікавилися, чи не було підпалу. Краще буде цим духам забратися звідси подалі. Так і передай.

СТЕФАНІЯ. Сам передай, я не наймалася.

ВАСИЛЬ. Для такої розмови чужі вуха завадять. Катерина до села перебиратися не збиралася?

СТЕФАНІЯ. Не можна їй у село.

ВАСИЛЬ. Тебе не зрозумієш. То женеш її, то приймаєш.

СТЕФАНІЯ. Не можна їй у село. Вона вагітна.

Темрява.

IV. ПОВІТРЯ

Двоє говорять пошепки:

— Ти хто?

— А ти хто?

— Справжнє ім'я сказати чи псевдо?

— Тебе брат командир на присязі як навчав?

— Забути своє ім'я.

— Ну от.

— Тоді я «Мавка».

— А я «Кобзар».

Мавка тихо сміється.

— Тихіше! Вони йдуть! Якщо почують – нам кінець! Не дихай!

*Катерина вилізла на сінник, розташований під дахом над святковою хатою.
Дихає на повні груди, вдихаючи запах свіжого карпатського сіна.*

КАТЕРИНА. Я довго не могла зрозуміти, де ти ховаєшся. Всю гражду вздовж і впоперек облазила. А ти тут, над святковою хатою. Знаєш, як зрозуміла? Скотину хазяї не тримають, а сіно свіже. Літом пахне. Криївку твою мені не знайти, ти сам покажешся, якщо захочеш. Тільки навіщо тобі від мене ховатись? У мене для тебе грипса була зі штафетою. Що у штафеті було, я не знаю. Може, алярм чи ще щось. Не читала. Грипсу мені дала «Галичанка». Разом зі своїми документами. Сказала, куди йти. Я й пішла. Тепер я — це вона. Ось тільки грипси я не маю. Я заплела її в косу. Потім, коли злягла з червінкою, Стефанія відрізала моє волосся і спалила разом із одягом. Зв'язку немає. Я не знаю, що робити далі. Як жити? Думала, може, ти мені підкажеш.

Пауза.

Мовчиш. Я тоді теж мовчатиму. Знаєш, як довго я можу мовчати? Була облава у селі. Мене з одним хлопцем сховали у бункері біля річки. Дуже вузький. Ні стояти, ні сидіти не можна було. Тільки лежати. І ось лежимо ми і чуємо, як над нами ходять. Шукали нас. Довго шукали. І ми притулившись один до одного лежали там кілька годин мовчки. І весь цей час я відчувала, що в мене упиралося гаряче і тверде. Я тоді вже знала, що у хлопців в штанах, але й гадки не мала, що воно може бути таке велике. Досі не уявляю, як це можна засовувати усередину. Краще уже зовсім без цього. Ну, або по любові. А той легінь мене не чіпав. У нас із цим строго було. Інструктор наш на псевдо «Коцюбинський» наказував не рамансувати у таборі, бо буде кара. Хлопці наші любили співати про дівчат:
Не цілуйте їх, на війні це гріх,
Краще вберіть їх вінцями.
Слава тим дочкам, щирим козачкам,
Що йдуть у бій з козаками...

Плаче.

Темрява.

V. ТРАВА

Скрип дверей.

Голоси:

— Слава Ісусу!

— Навіки, навіки слава Богу!

— Чоловік велів вам кланятися, бабусю. Щоб ви були здорові. І нас, нещасних, рятували. Ось візьміть. Це від щирого серця.

— Дитя моє рідне, що тебе привело до мене?

— Знову дитинку чекаю. Травки ваші потрібні.

— Не можу, не можу, моя хороша. І не проси. Тричі брала гріх на душу, а далі вже Бог не пробачить. Ні тобі, ні мені. Вбивці ми з тобою в його очах.

— Не бачить він, бабусю. Нічого не бачить. Ні сліз моїх, ні мук.

— Молитися треба. Бог наш добренький. А потрібну траву, гаразд, вкажу тобі. І навчу, як заварювати. Вчення не забороняється. Добренький Бог. Добренький. Добренький.

Стукають дерев'яні чотки старої.

Стукають «кісточки» на рахівниці.

Василь сидить за столом у святковій хаті. Перед ним папери, теки та дерев'яна рахівниця.

Пістолет та гранати теж лежать на столі.

Входить Катерина. В руках у неї невеликий стос учнівських зошитів.

КАТЕРИНА. Не заважатиму? Від печі в сон клонить, а мені ще зошити перевіряти.

ВАСИЛЬ. Влаштуйтеся. Місяця багато. Тільки холодно тут. Промерзнете.

КАТЕРИНА. Нічого. Після Сибіру мені наша зима курортом здається.

Василь не відповідає. Мовчки вказує на місце навпроти себе.

Катерина сідає. Розкладає зошити. Крадькома спостерігає за Василем.

Тому його робота дається важко. Він читає, ворушаючи губами. Потім перевіряє розрахунки на рахівниці.

ВАСИЛЬ. Фрас би тя побив!

КАТЕРИНА. Що таке?

ВАСИЛЬ. Так цифри не сходяться.

КАТЕРИНА. Допомогти?

ВАСИЛЬ. Сам впораюся. До вашого приходу якось же зводив бухгалтерію.

КАТЕРИНА. Як хочете. Я від щирого серця.

ВАСИЛЬ. У вас своя робота, у мене своя. У вашу не полізу.

Катерина відкриває зошит, читає. Обличчя її прояснюється, вона посміхається.

Василь дивиться на неї, не відриваючи очей.

ВАСИЛЬ. Чому посміхаєтесь?

КАТЕРИНА. Та хороші у мене учні. Кмітливі. Допитливі.

ВАСИЛЬ. Чому ви їх там навчаєте?

КАТЕРИНА. Навчаю думати самотійно. Хочу, щоби на все у них своя думка була. (*Показує зошит.*) І ось — пожинаю перші плоди.

ВАСИЛЬ. Що означає «самотійно»? Що означає «своя думка»? А якщо вони завтра, наприклад, про товариша Сталіна свою думку доміркують? Що тоді?

Пауза.

КАТЕРИНА (*тихо*). Сталін помер.

ВАСИЛЬ. Брешеш! Ось він! (*Показує на портрет, що висить на стіні.*) Живий! Пильно стежить за нами! Завжди з нами!

КАТЕРИНА. Слухайте. Ви зараз серйозно кажете?

ВАСИЛЬ. Я комуніст!

КАТЕРИНА. Ви й справді його любите?

ВАСИЛЬ. Я вмирав за нього!

КАТЕРИНА. Він же скільки горя нашому народу приніс. Він кат!

ВАСИЛЬ. Не смій! Не смій при мені!

КАТЕРИНА. А то що? Замельдуєте?

ВАСИЛЬ. Я не донощик. Але й ти пам'ятай, у чий хаті живеш.

Мовчання.

ВАСИЛЬ. Ви всі так про старі часі згадуєте, ніби то рай був. Забули пацифікацію, коли поляки всіх хлопів на Галичині відшмагали? Як чехи тут господарювали? Як мадяри народ наш мучили?! Забули?

КАТЕРИНА. Хочете сказати, москалі кращі?

ВАСИЛЬ. Вони нас визволили!

КАТЕРИНА. Йо! От тільки піти звідси забули. І дивіться, як цікаво виходить. Ніхто до нас не приходять як загарбник, усі називають себе визволителями.

ВАСИЛЬ. Ти свою бандерівську пропаганду припини.

КАТЕРИНА. Ви тоді теж партзбори не влаштовуйте.

Мовчать.

ВАСИЛЬ. Я тобі розповім одну історію. Про старі часи. Жив у цих місцях один заможний газда. І було у нього два сини. Тобто синів у нього було значно більше, але вижили лише ці два. Дружили сильно. Один за одного горою. Навхтема вракаши, у нас кажуть. Батько скуповуватий був, крони не випросиш. І брати вигадали старі австрійські окопи розкопувати. Там самі бої в Першу війну були. І багато набоїв у землі залишилося. Якщо їх добре очистити піском, то вони цілком годилися в діло.

На той час багато розбійників у наших горах промишляло. Найвідомішим був Ілько Ліпей. Чехи брехнею посадили його до в'язниці за вбивство, а він утік. Місцевих не чіпав, грабував здебільшого жидів та чеських світованів, які полюбили бувати в наших краях. Через це чеські жандарми були дуже злі на Ілько Ліпея. Але він їх не боявся. Народ йому допомагав, а над жандармами глузував. Але Ліпею потрібні були патрони. От він і купував їх у місцевих хлопців по дві крони за штуку.

Одного разу взимку в лісі брати зустріли чорну людину з крісом. Той покликав їх до себе. Вони спершу страшилися, але чомусь вирішили, що людина з рушницею — це Ілько Ліпей. Не знали його в обличчя. І тільки в останній момент, коли людина майже вже схопила молодшого, старший відштовхнув брата вбік і крикнув тікати. Той побіг щосили. А старший лишився в руках розбійника.

Довго їх шукали. Вже й надії майже не лишилося, що відшукають. Але згодом знайшли. Рано-вранці оточили далеку зимівлю і виявили розбійника та хлопчика. Вони голі спали під одним лижником. Чоловік цей був не Ілько Ліпей, а якийсь біглий чех. Його заарештували, а хлопчика повернули батькові. Тільки з того часу життя його перетворилося на пекло. Даремно він казав, що розбійник забрав його, бо не знав тутешніх гір і йому потрібний був провідник. Ночували вони у порожніх зимівлях, вогонь не розпалювали, а щоб не замерзнути хлопчик грів людині ліжко. Йому не повірили. Усі казали, що він порчений. Батько вигнав його з дому, а потім взагалі видідичив. Це така ганьба, такий сором бути видідиченим. То значить, що він не є достойним сином свого батька. Він не заслуговує на те, щоб люди його шанували. Він викинутий зі своєї дідівщини. Ось, що таке видідичений.

КАТЕРИНА. Коли це було?

ВАСИЛЬ. У тридцять п'ятому. Через рік жандарми таки вистежили та вбили справжнього Ліпея. Він був останнім карпатським розбійником.

КАТЕРИНА. А з хлопчиком що сталося?

ВАСИЛЬ. Як що? Виріс. Чоловік став. Поклявся помститися батькові.

КАТЕРИНА. Помстився?

ВАСИЛЬ. Не встиг. Батько помер раніше, ніж він зміг до нього дотягнутися.

Василь та Катерина не бачать, що в кімнаті з'явилася Стефанія. І слухає.

СТЕФАНІЯ. Зате помстився іншим. Навіть тим, хто ні в чому не винний.

ВАСИЛЬ. Ти чого тут?

СТЕФАНІЯ. Чаю принесла. Холодно, як на цвинтарі.

ВАСИЛЬ. Щось раніше ти мені чай не приносила.

СТЕФАНІЯ. Так я й не тобі. *(Катерині.)* Випий, люба. Це трава. Мертве літо.

КАТЕРИНА. Дякую. Я й справді замерзла.

*Стефанія дає Катерині глиняний кухоль. Та збирається зробити ковток.
Василь різко схоплюється, через стіл кидається до Катерини, вибиває кухоль з її рук.*

ВАСИЛЬ (*Стефанії*). Ах ти, відьма проклята! Розірву тя ги жабу!

*Стефанія задкує до дверей. Василь наздоганяє її, починає бити.
Стефанія кричить.*

СТЕФАНІЯ. Не бий мене... ти, циган...

ВАСИЛЬ. Циган, кажеш?

СТЕФАНІЯ. Так, циган!.. Чорний, як циган.. і душа в тобі чорна!

*Василь знову б'є Стефанію. Катерина кидається на нього, б'є кулаками.
Василь відитовхує Катерину.*

ВАСИЛЬ. Дурна ти! Кого борониш? Вона дитину твою отруїти хотіла!

КАТЕРИНА. Яку дитину?

ВАСИЛЬ. Тобі краще знати, від кого ти бахура нагуляла.

Пауза.

ВАСИЛЬ (*Стефанії*). Вона що, не знає?

СТЕФАНІЯ. І не узнала б, якби ти не вліз, циганище проклятий!

Катерина повільно підходить до столу, спирається на нього. Їй важко прийняти те, що вона почула. Але головне вона розуміє, хто батько дитини.

КАТЕРИНА. У мене пістолет був. Красивий, як шоколадка. Дуже любила його. Закопала біля батьківської хати. Досі, мабуть, там лежить, чекає на мене.

Катерина хапає пістолет Василя, що лежить на столі. Іде до дверей.

ВАСИЛЬ. Стій! Куди?!

Василь йде до Катерини, вона наставляє на нього зброю.

КАТЕРИНА. Не здумайте за мною ходити! Пристрелю! (*Виходить.*)

Стефанія та Василь не йдуть за нею.

Чути постріл.

Темрява.

VI. БРАТИ

Голос:

— Я вже вмирав. У тридцять дев'ятому угорці розгромили Карпатську Січ. Було багато полонених. Третього дня окупації мене з побратимами мадярські жандарми погнали на перевал. Там нас передали польським прикордонникам. Ті замкнули нас на ніч у підвалі своєї казарми. Я пам'ятаю кожну хвилину тієї нескінченної ночі. Нещодавно мені виповнилося шістнадцять, я так хотів жити, мені здавалося, що немає нічого прекраснішого за життя. І я не хотів помирати. Вранці до сходу сонця нас розділили на колони і повели по різні боки перевалу. По лінії кордону. В нашій колоні було 22 чоловіка. Нас привели до старого артилерійського капоніра. Ще австрійського. Я встиг подумати, що тут певно можна нарити багато патронів або навіть снарядів. Не знаю, чому я про це подумав. Мабуть, це пов'язано з моїм братом. Нині не згадаю. У цей момент пролунали постріли. Поляки нас розстріляли та присипали землею. Я прийшов до тями вночі. У мене була пробита рука. Я зміг вилізти з могили. Побратими мої були мертві. Я вижив. Чи ні? Іноді думаю, що помер тоді. І все, що відбувалося зі мною потім... поневіряння, боротьба, смерть братів по УПА, моя самотність у старій гражді мого батька... Це мій ад. Я в пеклі.

Звучать постріли.

Це Катерина навмання стріляє в сіно у сіннику.

КАТЕРИНА. Сволота! Гад! Боягуз! Ненавиджу тебе! Ненавиджу!

Розстрілявши обойму, кидає пістолет. Сідає в сіно і гірко плаче.

Довго сидить. Дуже довго.

У сінник по приставних сходах підіймається Василь. Сідає поряд.

ВАСИЛЬ. Пішов він. Іноді тижнями десь вештається. Тільки женуть його звідусіль. Годують, але на ніч не пускають. Інше життя у людей почалося. Скільки я його умовляв, щоби зголосився в районі. Не хоче. Усе війну чекає. Та хто ж на нас тепер нападе, коли маємо ядерну бомбу? Дурних немає. За кордон теж піти не може. Навколо соціалізм. Видадуть його назад. От і мордується. То сіно підпалить, то листівки зі старого бункера притягне. А вони сорок сьомого року — коли з лісу народ лякали, щоби на вибори не ходили. Ніхто вже не боїться. Нема тут УПА. Він останній.

КАТЕРИНА. Ти забув, що я ще є.

ВАСИЛЬ. Ти не боєць. Ти скоро матір'ю будеш. А дитині потрібен батько. Та й люди у селі не приймуть. Минула вчителька закохалася у місцевого хлопця, понесла від нього, а у того дружина. Не дали їй жити. Втопилася. Треба, щоби все по закону було.

КАТЕРИНА. Ти що ж... ти... заміж мене кличеш?

ВАСИЛЬ. Розпишемося у сільраді. Прізвище зміниш. Чисті документи будуть.

КАТЕРИНА. Не хочу я твоє прізвище. Я хочу своє. Батька свого. І його батька.

ВАСИЛЬ. Ми з тобою мирно житимемо. Досить — навоювалися.

КАТЕРИНА. Ні, ні, ні, ні... Має бути ще щось. Є ж якийсь вихід? Навіщо тоді все це було?

Стільки доль покалічило. Навіщо загинула «Галичанка» та інші наші хлопці і дівчата? Що після них лишиться?

ВАСИЛЬ. Пам'ять. Поки ти жива — ти пам'ятаєш. І сину розкажеш. Може, в нього вийде. А якщо ні, то у його сина.

КАТЕРИНА. Думаєш, син буде?

ВАСИЛЬ. Народиться — побачимо. Аби не для війни народився.

Темрява.

VII. КАМІНЬ

Шумить весілля.

Голоси співають:

Ой, подумай молоденька,
Що ти наробила,
Ти вже своє та дівоцтво
У церкві лишила.
Скажи, скажи, молоденька,
Чи ті не жель буде,
Як настане неділенька,
Хто гуляти буде?
Як настане неділенька,
Святая-святая,
Всім дівчатам веселенька,
А тобі сумная.
А тобі сумная.

В Карпатах весна.

На дворі старої гражди брукованому каменем двоє — Василь і Стефанія.

Василь колить дрова, Стефанія палить люльку.

Мовчать.

ВАСИЛЬ. Ледарюєш? Жодної допомоги від тебе. Безкорисна ти людина, Стефанія.

СТЕФАНІЯ. У тебе є дружина. Вона корисна. А двом газдиням в одній хаті тісно.

ВАСИЛЬ. В однієї газдині тепер дитина, за нею ходити треба. Тож другій саме час братися за роботу — якщо хоче й далі в хаті лишитися.

СТЕФАНІЯ. А ти не лякай. Не такі лякали.

І все ж таки Стефанія вибиває люльку об каблук і йде збирати дрова.

У двір через відчинені ворота гражди входить Катерина. В руках у неї пакунок із немовлям. У цей момент вона така прекрасна, що у Василя і Стефанії відбирає мову. Тільки дивляться, дивляться на неї, як на Діву Марію.

КАТЕРИНА *(тихо)*. Слава Ісу.

СТЕФАНІЯ. Навіки, навіки слава Богу.

ВАСИЛЬ. Що ж ти до сільради не подзвонила, я приїхав би за вами.

КАТЕРИНА. Мене дільничий підвіз. *(Стефанії.)* Тобі поклони передавав. Запитував, чи не змінила ти свого рішення. А я й не знаю нічого.

СТЕФАНІЯ. Та нічого знати, заміж знову кликав. Бозна-що. Краще покажи мені дитинку.

Стефанія підходить до Катерини, та відкриває обличчя немовля.

СТЕФАНІЯ. В житті не бачила такого гарного немовляти. Василю, йди подивися.

ВАСИЛЬ. Та я встигну. Надивлюся ще. *(Але підходить, дивиться.)* І справді — гарний. На ведмедя схожий.

СТЕФАНІЯ. Ну, ти як скажеш!

ВАСИЛЬ. Давайте в хату підемо, чого тут ноги топтати.

КАТЕРИНА. Стривай, Василю.

ВАСИЛЬ. Ну?

Пауза.

КАТЕРИНА. Дільничий ще сказав, що нова постанова вийшла. Тих, хто з поселення втік і додому добрався, щоби не чіпати. Ну, а когось у дорозі спіймали — тих назад повертати. Але ж я майже вдома.

Велика пауза.

СТЕФАНІЯ. Поїдеш, значить?

КАТЕРИНА. Це поки що не вирішено. Та й дитина маленька.

СТЕФАНІЯ. Значить, поїдеш.

І знову мовчання.

КАТЕРИНА. А у вас тут які новини?

СТЕФАНІЯ. Новини? А я ось заміж виходжу.

КАТЕРИНА. За кого?

СТЕФАНІЯ. Як за кого? За дільничого й виходжу.

КАТЕРИНА. Не мели дурниці. Ти ж його не любиш.

СТЕФАНІЯ. А ти? Ти сама свого чоловіка любиш?

КАТЕРИНА. Це наша з ним справа. Чужим у це краще не лізти.

СТЕФАНІЯ. Чужим? Чужим?! От і ви в мої справи не лізьте! *(Йде до воріт.)* І не треба за мною ходити!

Але йти за нею ніхто не збирається.

Стефанія йде.

Василь та Катерина залишаються одні.

КАТЕРИНА. Відпустиш мене?

ВАСИЛЬ. Проти волі тримати не стану.

Мовчать.

ВАСИЛЬ. Батько мені сказав, коли з дому гнав. «Хай тобі буде батьком сам чорт, а не я, і мене ти не перепрошуй, бо нічого не дістанеш. Моя земля хай пусто лежить, хай по ній скорше жидівські гуси пасуться, а тобі не дам». Я присягнув тоді, що повернуся. Бігме, помщуся йому і стану на землі цій хазяїном. Повернувся. Став. Я тепер тут хазяїн. Ось тільки батька вже не було. Не було кому мститися. Потім Стефанія з'явилась. Покалічена і душею, і тілом. Думаєш, з доброти дав їй притулок? Ні. З гордині. Мені треба було, щоб вона бачила, ким я став. Я — презрений син свого батька. А коли два роки тому в дім постукав його законний спадкоємець, я не став його гнати. Сховав у гражді. І не через страх перед владою. Мені його приниження було потрібне. І я його отримав. *(Пауза.)* Але чому радості немає? Чому я не щасливий? Навіщо це все, якщо всередині одна порожнеча?

Пауза.

У мене є дружок. Ти маєш його пам'ятати, він приїжджав на наше весілля. Сатиня Лука. Він мені рідного брата замінив. Умовив мене в сороковому тікати до Радянського Союзу. Ми тоді не знали, що нам за перехід кордону три роки таборів дадуть. Так що не ти одна лиха сьорбнула. Потім ми разом з ним воювали з німцями, партизанили, встановлювали тут радянську владу. Нас разом призначили головами. Мене у Горобинне, його у Міжгір'я. З вашими з УПА теж

повоювати довелося. Вижили там, де здавалося — все, край. І начебто ми з ним схожі. Але ні, все інше. Мене по життю жага помсти вела, а його — любов. Він за кохання боровся. Кут Марічка всі ці роки чекала на нього в рідному селі. А мене ніхто. Повернувся в розорену гражду. Такою була і душа моя. Поки ти в ній не з'явилася. Прошу тебе, не йди. Не вбивай мене знову. Богом тебе заклинаю!

Велика пауза.

КАТЕРИНА. Бог тобі суддя. Тільки не буде нам щастя. Відпусти.

Темрява.

VIII. СВІТЛО

ГОЛОС КАТЕРИНИ: Я не зроблю тобі боляче. Йди до мене. Холодно. Ти зовсім змерзла.

Чути шерех одягу та плескіт води.

ГОЛОС КАТЕРИНИ: Які в тебе руки дивовижні.

Поцілунки, стогін...

Тільки цього нічого не було. І не буде.

Стефанія у весільному вбранні сидить на лаві, Катерина прикрашає їй зачіску.

СТЕФАНІЯ. Прийшов кавалер із сусіднього села сватати мою сестру. Їй було п'ятнадцять, йому майже тридцять. Мені він здався майже старим. Сіли вечеряти, хлопець дуже пишно сьорбав юшку, без поспіху. Батькові це не сподобалося. «Хто не вміє їсти — той не вміє працювати». Помилився батько. Він взагалі, як потім виявилось, не найрозумнішою був людиною, хоч він батько мені і взагалі священик. За рік той хлопець повернувся. Виявилось, працювати він умів. Мав хату, велике поле. Сестру ніхто не питав, видали заміж. Вдень вона все робила по господарству, а вночі тікала від нього. Не могла з ним. З нелюбимим. Мала жаль на тата. Таємно просила знайомих, які працювали у Польщі, знайти їй місце. Люди допомогли. Пішла від чоловіка, нікому нічого не сказавши. Нікому, окрім мене. Звала з собою. Казала, що батько одну дочку продав, другу теж продасть. А я любила батька. І лишилася. *(Пауза.)* Продав. Батьку Василя було 60, коли посватав. І року за померлою дружиною не горював. Думала — помру тоді. Нічого — звикла. Дітей йому не народжувала, щоразу труїла плід. Чоловікові говорили, що дітей йому Бог не дає. Гріх на мені. Але якщо Бога немає, то й відповідати не доведеться. Правда?

Катерина мовчить.

СТЕФАНІЯ. Іноді я думаю, як би склалося моє життя, якби я тоді не злякала — втекла з сестрою. Чи була б я в цьому житті щасливою?

Катерина мовчить.

СТЕФАНІЯ. Мовчазна ти сьогодні. Невже немає слів для мене? На прощання.

КАТЕРИНА. Так все вже сказано між нами. Ти сама мене з тієї ночі у цебрі уникала.

СТЕФАНІЯ. Неправда!

КАТЕРИНА. Правда.

СТЕФАНІЯ. Я злякалась.

КАТЕРИНА. Чого? Кого? Ти все своє життя чогось боїшся. Відміни весілля. Поїдемо зі мною.

Ще не пізно.

СТЕФАНІЯ. Пізно.

Заходить Василь. З нагоди весілля він одягнув піджак, проте гранати з пояса не зняв.

ВАСИЛЬ. Можна до вас? Як себе почуває пані молода?

СТЕФАНІЯ. Парадна, як майська ружа в дицимбрі. Та й ти сьогодні як наречений.

ВАСИЛЬ. Е, ні. Я нині в іншій ролі.

КАТЕРИНА. Василю, ти б хоч сьогодні гранати свої дома залишив, не брав на свято. Не війна ж.

Що люди подумують?

ВАСИЛЬ. Людям страх потрібен. Без страху вони роблять дурниці.

КАТЕРИНА. Набридло. Набридло в страху жити.

СТЕФАНІЯ. Я всі дурниці в житті вже зробила, лишилася остання. *(Встає.)* Ну, веди мене у нове життя.

ВАСИЛЬ. І справді, наречений зачекався. Досі не вірить у своє щастя.

СТЕФАНІЯ. Щастя. Знати б, що воно таке. Пізно.

ВАСИЛЬ. Не розумію я вас, баби. Вбий Бог, не розумію.

КАТЕРИНА. Може, й на краще. Із Богом ступайте.

СТЕФАНІЯ. Стривай хвилинку. Ось ще сказати хотіла. Василю, ти за дверима почекай, мені сказати треба.

ВАСИЛЬ. Хвилинка у тебе. *(Виходить).*

СТЕФАНІЯ. Хвилинка. Ціла хвилинка.

Мовчать.

Мовчать доти, доки Василь не починає звати Стефанію.

Стефанія йде до дверей. Озирається насамкінець. Виходить.

КАТЕРИНА. Люди впевнені, що все сталося випадково. Але я бачила, як усе було. Стефанія зупинилася, підвівся і Василь. Вона повернулася до нього і стала близько-близько. Щось квапливо зашепотіла йому на вухо. В цей момент рука її...

Її прекрасна біла рука ковзнула на пояс Василя і витягла чеку з гранати.

Пам'ятаю яскраве світло. Багато світла.

Стільки років минуло, а мене мучить одне запитання.

Що вона тоді йому сказала?

Темрява.

ЕПІЛОГ

Дитячий голос тихо кличе у темряві:

— Тату! Тату! Чуєте мене? Мамця на правління колгоспу пішла, її сьогодні переобиратимуть. А мене у гражді замкнула. Мені нудно. Скиньте, будь ласка, м'яча.

Спершу тихо, потім шарудіння сіна. Зверху на підлогу падає м'яч.

І стукає, стукає, стукає, стукає...

Як серце.

КІНЕЦЬ

Л'єса заснована на реальній історії, проте деякі обставини і факти зазнали значних змін.

Текст створено в рамках ІV Лабораторії НСТДУ за підтримки УКФ/

02.09.2023

(с) Олег Михайлов: olegmihajlov1975@gmail.com